

Investigating the Relationship between Social Exclusion and Subjective Well-being among Afghan Immigrants Living in Shiraz City

Roghayeh Khosravi *

Assistant Professor of Social Work,
Department of Sociology and Social Planning,
Shiraz University, Shiraz, Iran.

Faranak Dalvand

M.A. in Sociology, Department of Sociology
and Social Planning, Shiraz University, Shiraz,
Iran.

Aliyar Ahmadi

Associate Professor of Demography,
Department of Sociology and Social Planning,
Shiraz University, Shiraz, Iran.

Introduction

In the contemporary world, the prevalence of mass migrations and displacements resulting from conflicts, famine, and natural calamities has become a recurrent occurrence. Consequently, individuals fleeing these adversities seek sanctuary in foreign lands, driven by the pursuit of security and fundamental rights. However, a notable predicament faced by many compelled to undergo forced migration is the profound detachment from their host society, leading to the establishment of a social divide distinguishing "insiders" from immigrants, categorized as "non-insiders." This phenomenon, termed as social exclusion within the realm of social sciences, bears significant implications.

The concept of subjective well-being, encompassing an array of positive and negative assessments individuals make about their lives, intricately links to their emotions, perceptions, thoughts, and life experiences. As immigrants, they are perpetually burdened with the stigma of being regarded as foreigners and foreign nationals, often misconstrued as vulnerable and untrustworthy individuals. Consequently, the study of their experiences holds a paramount position within sociology. The significance of subjective well-being becomes evident as it transcends the parameters of objective well-being. Even if immigrants attain a certain level of objective well-being, the absence of subjective well-being curtails their capacity to find contentment in their lives. Within the framework of this research, our aim is to delve into the correlation between the social exclusion encountered by Afghan immigrants residing in Shiraz

* Corresponding Author: r.khosravi@shirazu.ac.ir, roghayeh.khosravi@gmail.com

How to Cite: Khosravi, R; Dalvand, F; Ahmadi, A. (2024). Investigating the Relationship between Social Exclusion and Subjective Well-being among Afghan Immigrants Living in Shiraz City, *Journal of Social Development and Welfare Planning*, 15(60), 321-343.

and their subjective well-being. By exploring this relationship, we seek to shed light on the intricate interplay between social dynamics and individual well-being in the context of forced migration.

Literature Review

In a comprehensive study conducted by Bahrami, Shatrian, and Behrouzian (2019), it was observed that Afghan boys and girls face a higher degree of social exclusion compared to their Iranian counterparts. Interestingly, their research unveiled that distinct factors influence these disparities. For boys, the level of social participation emerges as pivotal, while for girls, the impact of social discrimination takes precedence as a primary contributor to their social exclusion. Exploring the context of District 18 in Tehran, Sabaktekinrizi and Musizadeh (2016) brought to light an intriguing relationship between social exclusion and life satisfaction. Their findings suggest an inverse correlation; as social exclusion diminishes, the quality of life satisfaction experiences an uplift. Meanwhile, Hamidian, Zahedi, Ansari, and Maleki's (2014) meticulous investigation encompassed 232 households comprising Afghan and Iraqi immigrants and non-immigrants residing in Isfahan. The results underscored the hurdles faced by immigrants, revealing their restricted access to resources, intensified discrimination, and pervasive social exclusion. The added dimension of living in deprived neighborhoods compounded their physical isolation. From an international perspective, Lee's (2021) study traversed diverse European regions to explore the nexus between social exclusion and subjective well-being among the elderly. Interestingly, Scandinavian countries exhibited higher levels of subjective well-being and lower social exclusion, whereas Central and Eastern European countries displayed contrasting patterns. This study underscores the glaring inequalities in subjective well-being and its interplay with social exclusion across societies. Ma and Xia's (2020) meticulous inquiry delved into "Relative Deprivation, Social Exclusion, and Quality of Life among Chinese Internal Migrants." Their findings illuminated a direct and indirect influence of relative deprivation on quality of life, mediated through the conduit of social exclusion. This intricate relationship underscores the multifaceted impact of economic disparities on migrants' overall well-being. A global perspective was provided by Gross-Manus (2017), who meticulously examined the interplay between material well-being, social exclusion, and children's subjective well-being across 14 nations. The study evidenced a compelling link between lower material resources, elevated social exclusion, and diminished subjective well-being. Remarkably, even after controlling for demographic and economic factors, social exclusion emerged as a stronger predictor of children's well-being. Bayram, Bilgel, and Bilgel (2010) embarked on a study titled "Social Exclusion and Quality of Life" involving Turkish citizens. Their research unveiled that the dimensions of material deprivation exerted a direct and detrimental impact on environmental and social aspects of quality of life. Notably, the study underscores the predominant influence of material deprivation and social participation on the perception of environmental and psychological well-being.

Materials and Methods

In terms of methodological underpinning, the current study operates within the realm of the proof paradigm, employing a quantitative approach that aligns with the category of survey research. The robustness of the measurement tool is underscored by Cronbach's alpha values surpassing 0.7 for both the social exclusion and subjective well-being variables, affirming their reliability. The research is targeted toward Afghans aged 15 to 59, residing in the city of Shiraz, forming the statistical population under scrutiny. This demographic encompasses a total of 31,919 Afghan individuals within the specified age range. Employing Cochran's formula to ensure representative sampling, the minimum required sample size was determined as 380 individuals. Given the intricate dispersion of immigrants across Shiraz and the significant portion lacking official identity documents, coupled with the absence of a definitive information compilation outlining their distribution and habitation patterns, the method of choice was simple random sampling. This approach was employed to overcome the challenges posed by the diversity in residence and demographic representation. Collecting firsthand insights from immigrants, the research engaged a questionnaire-based approach, administered door-to-door across neighborhoods within Shiraz. This method facilitated the quantification of both subjective well-being and social exclusion experiences among the target population. Subsequent to data collection, the gathered information underwent rigorous analysis employing specialized software, namely Amos and SPSS, enabling a comprehensive examination of the dataset.

Conclusion

The assessment of immigrants' subjective well-being within this study reflects a moderate level of positivity. The squared coefficients' values offer an enlightening perspective: the subjective well-being variable's coefficient stands at 92%, while the emotional dimension, cognitive dimension, and needs dimension coefficients are 91.9%, 40.3%, and 15.4% respectively. This comprehensive analysis serves to illuminate the intricacies of these variables' transformations within the model. This, in turn, underscores that the emotional facet holds the key to elucidating subjective well-being to the greatest extent. The emotional landscape of immigrants emerges as the pivotal driving force behind fluctuations in their perception of subjective well-being. Notably, the encounter with needs and the comprehension of well-being requisites appear to be intrinsically tied to their emotional perspective, shaping their responses within this framework. Ultimately, a noteworthy revelation emerges: the notion of well-being is intrinsically relative. It becomes apparent that individuals' discernment of the objective life conditions and the prevailing realities act as determinants in shaping their perspectives on life's essence and its overall quality. This influence, in turn, extends to shaping the spectrum of happiness or discontentment they associate with these perceptions.

Keywords: Subjective well-being, Happiness, Social Exclusion, Deprivation, Afghan Immigrants.

بررسی رابطه طردشدگی اجتماعی با رفاه ذهنی در میان مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز

رقیه خسروی * | استادیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

فرانک دالوند | کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

علی‌یار احمدی | دانشیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

این پژوهش با منطق کمی و با هدف بررسی رابطه طردشدگی اجتماعی مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز با رفاه ذهنی آن‌ها انجام شده است. چهارچوب نظری پژوهش با استفاده از دیدگاه فیتزپتریک و بوردیو تدوین شده است. جامعه آماری، مهاجران افغانستانی ۵۹-۱۵ ساله ساکن شهر شیراز هستند که ۳۸۰ نفر از آن‌ها به صورت تصادفی انتخاب و با ابزار پرسشنامه مورد پرسشگری قرار گرفتند. مقدار روایی و پایایی مقیاس احساس رفاه به ترتیب ۰/۲۷ و ۰/۹۱ و برای مقیاس طردشدگی اجتماعی ۰/۵۸ و ۰/۷۳ اندازه‌گیری شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و Amos استفاده شده است. احساس طردشدگی اجتماعی در اثر ادراک افراد از برخورداری از حقوق اجتماعی و مادی و عدم مشارکت آن‌ها در اجتماع میزان کمتر شده و احساس یکپارچگی با جامعه میزان کاهش می‌یابد. مقدار مجذور ضرایب چندگانه برای متغیر رفاه ذهنی برابر با ۹۲ درصد و برای بعد عاطفی برابر با ۹۱٫۹ درصد، بعد شناختی برابر با ۴۰٫۳ درصد و بعد نیازها برابر با ۱۵٫۴ درصد شده است که میزان تبیین تغییرات این متغیرها در مدل پژوهش را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان گفت بیشترین تبیین متغیر رفاه ذهنی ناشی از مؤلفه عاطفی آن است و تصویر احساسی مهاجران مهم‌ترین تبیین‌گر تغییرات احساس رفاه ذهنی آن‌ها است. برای کاهش احساس طردشدگی در مهاجران و بالا بردن احساس رفاه آن‌ها به عنوان عضوی از جامعه، طراحی مداخلات اجتماع محور در حوزه سلامت روان و سلامت اجتماعی راهگشا است.

واژه‌های کلیدی: رفاه ذهنی، شادکامی، طردشدگی اجتماعی، محرومیت، مهاجران افغانستانی

مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز است.

* نویسنده مسئول: r.khosravi@shirazu.ac.ir, roghayeh.khosravi@gmail.com

مقدمه

امروزه در دسته‌بندی‌های رفاهی، رفاه به دو بعد عینی و ذهنی تقسیم می‌شود. همان‌طور که از این تقسیم‌بندی پیداست رفاه ذهنی^۱ اشاره به میزان اعتقاد یا احساس فرد به این دارد که چقدر زندگی‌اش خوب پیش می‌رود. توصیف‌گر «ذهنی» در خدمت تعریف و محدود کردن دامنه ساختار است؛ محققان رفاه ذهنی علاقه‌مند به ارزیابی^۲ کیفیت زندگی یک فرد از دیدگاه خود آن شخص هستند (Diner et al., 2018: 1). بدین معنا که مفهوم کیفیت زندگی باید بر آنچه فرد در زندگی روزمره تجربه و احساس می‌کند استوار گردد. زیرا تصویری که شاخص‌های رفاه از وضعیت یک جامعه ترسیم می‌کنند، الزاماً با آن کیفیتی که اعضای همان جامعه از زندگی خود در ذهن دارند تطابق و هم‌خوانی ندارد. برای مثال ممکن است شاخص‌های رفاه توصیف‌گر جامعه‌ای محروم از امکانات فراغت باشد، حال آنکه مردم آن جامعه چنین محرومیتی را درک و احساس نکنند. از همین رو طی سال‌های اخیر «شاخص‌های اجتماعی ذهنی» بین محققان اجتماعی موضوعیت پیدا کرده است (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۱۱۴).

در جامعه جهانی کنونی مهاجرت و جابه‌جایی‌های دسته‌جمعی ناشی از جنگ، قحطی، حوادث و بلاهای طبیعی به فراوانی اتفاق می‌افتد و آوارگان ناشی از این حوادث در جست‌وجوی امنیت و دسترسی به حقوق اولیه و ادامه زندگی مرزهای کشور خود را می‌پیمایند و به کشورهای دیگر پناه می‌برند. با این وجود، در نتیجه این جابه‌جایی‌ها بسیاری از مردم از حقوق شهروندی- از نوع واقعی یا نمادین- کشوری که در آن مقیم می‌شوند برخوردار نمی‌شوند. نداشتن منزلت و حقوق شهروندی رسمی به‌طور بارز جنبه‌ای از طردشدگی است که می‌تواند حق مشارکت، برخورداری از برخی جایگاه‌ها و موقعیت‌های عمومی و بهره‌مندی از حقوق کامل اجتماعی را محدود نماید (فلوتن^۳ به نقل از فیروزآبادی

1. Subjective Well-being
2. Evaluation
3. Flotten

و صادقی، ۱۳۹۲: ۹۷). مفهوم طردشدگی اجتماعی برای توصیف شرایط جمعیت‌های به حاشیه رفته در جامعه به کار می‌رود؛ گروه‌هایی که هم از سرمایه‌های حقیقی اشتغال محروم‌اند و هم از چتر حمایتی دولت رفاه بیرون مانده‌اند. طردشدگان تبعیض را با محرومیت از حقوق اساسی شهروندی تجربه می‌کنند (پی‌یرسون^۱ به نقل از فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۹).

مسئله‌ای که بیشتر گریبان‌گیر مهاجران به خصوص پناجویان و کسانی که به مهاجرت اجباری تن داده‌اند می‌شود، دشواری در یافتن فرصت‌هایی برای بهبود شرایط خود در جامعه میزبان است؛ گویی اکثر آن‌ها به بیرون از جامعه پرت شده‌اند و یک مرز اجتماعی میان «خودی‌ها»^۲ و مهاجران به عنوان «غیرخودی‌ها»^۳ کشیده شده که نشان‌دهنده فاصله اجتماعی میان این دو گروه است. در علوم اجتماعی این وضعیت را طردشدگی اجتماعی^۴ نام نهاده‌اند. با در نظر گرفتن زمینه و شرایطی که طردشدگی اجتماعی در آن رخ می‌دهد فردی به لحاظ اجتماعی مطرود است که در محدوده جغرافیایی یک جامعه زندگی کند، ولی مشارکتی در کنش‌های روزمره شهروندان آن جامعه نداشته باشد (بورچارد و دیگران به نقل از فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۲۹). این در حالی است که بهره‌مندی همه از نهادهای همگانی مثل حمل‌ونقل عمومی، امکانات درمانی و بهداشتی، مدارس و ... برای انسجام و یکپارچگی یک جامعه، بسیار اهمیت دارد (کیدنز، ۱۳۸۹: ۴۶۶).

مسئله رفاه زندگی مهاجران در جامعه جدید و اینکه چه عواملی آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد، از مسائل بسیار مهم علوم اجتماعی در عصر جدید است. تعداد مهاجران بین‌المللی در جهان در سال ۲۰۲۰، ۲۸۱ میلیون نفر یعنی معادل ۳/۶ درصد جمعیت جهان بوده است (World Migration Report, 2022).

-
1. Pierson
 2. Insiders
 3. Outsiders
 4. Perceived Social Exclusion

بر اساس داده‌های دریافت شده از دولت ایران در پایان سال ۲۰۲۲ میلادی توسط کمیساریای عالی پناهندگان^۱، تخمین زده می‌شود ۴/۵ میلیون نفر مهاجر افغانستانی در ایران زندگی می‌کنند که حدود ۷۵۰۰۰۰ نفرشان با کارت پناهندگی (کارت آمایش) در ایران اقامت دارند. علاوه بر این، طبق داده‌های ارائه‌شده توسط آژانس پناهندگان سازمان ملل، حدود ۲۶۷۰۰۰ نفر دارنده گذرنامه افغانستانی با ویزای ایرانی و ۳۶۰۰۰۰ نفر با پروانه اقامت در این کشور زندگی می‌کنند. در سال گذشته حدود ۲/۶ میلیون مهاجر افغانستانی در ایران سرشماری شده‌اند. همچنین ۵۰۰۰۰۰ نفر مهاجر افغانستانی در ایران زندگی می‌کنند که فاقد هر نوع مدارک هویتی می‌باشند.

بنابراین مطالعه این موضوع در کشورهایی که جمعیت قابل توجهی از مهاجران را در خود جای داده‌اند، حائز اهمیت بالاتری است. مهاجران به صرف مهاجر بودن همواره با مشکلاتی دست و پنجه نرم می‌کنند. حال اگر این مهاجرت از نوع اجباری^۲ باشد آسیب‌های بیشتری هم گریبان‌گیر ایشان خواهد بود. در بسیاری از نقاط جهان انزوا و طرد در گروه‌های فقیر حاشیه‌نشین با نژاد، قومیت، مذهب و زبان همبسته است. طرد اجتماعی چه در طبقات زیرین جامعه و چه در طبقات بالای جامعه عامل نابودی جامعه منسجم و یکپارچه است؛ چراکه افراد و گروه‌ها به هر دلیل، نمی‌توانند به‌طور کامل در نهادها و فعالیت‌هایی مشارکت کنند که اکثریت جمعیت از آن‌ها بهره می‌گیرند. جمعیت‌های مطرود اجتماعی نمی‌توانند با ابزارها و روش‌های مشروع به ارزش‌ها، منزلت و مصرف اقتصادی موردپذیرش همگان دست یابند (گیدنز، ۱۳۸۹: ۴۷۸).

در نظر داشتن رفاه اجتماعی و رفاه ذهنی اقشار مختلف جامعه به ویژه گروه‌های ضعیف و در معرض آسیب، مشخصه انسانی‌تری از توسعه را به نمایش می‌گذارد. امروزه تنها خود مسئله زیستن مهم نیست بلکه بهزیستی افراد هم مورد توجه است. بر اساس قوانین کشور ایران مهاجران یا اتباع خارجی فقط اجازه اقامت در برخی استان‌ها و شهرستان‌ها را دارند. شهر

1. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)
2. Forced Migration

شیراز یکی از این مراکز مجاز است که به عنوان یک کلان‌شهر مهاجرپذیر، جمعیت قابل توجهی از مهاجران افغانستانی را به خود جذب کرده است. در این مطالعه تلاش بر آن است که فهم و شناخت دقیق‌تری از جامعه مخاطب به دست آید. از آنجا که هر دو سازه این تحقیق ذهنی هستند، دست‌یابی به شناخت مهاجران از مفاهیم طردشدگی اجتماعی و رفاه ذهنی، در راستای برنامه‌ریزی مدون و جامع در جهت ارتقاء سطح رفاه جامعه برای برنامه‌ریزان کمک‌دهنده است.

در نهایت در این پژوهش بر آنیم تا به این سؤال پاسخ دهیم که چه رابطه‌ای بین طردشدگی اجتماعی مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز با رفاه ذهنی آن‌ها وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

ادریسی و همکاران (۱۴۰۰) به «مطالعه جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و رفاه ذهنی شهروندان ۱۸ سال به بالای ساکن تهران» پرداختند. اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی بیشترین تأثیر و انسجام اجتماعی کمترین تأثیر را بر رفاه ذهنی شهروندان دارد. طبق تحقیق بهرامی، شاطریان و بهروزیان (۱۳۹۹) میانگین طرد اجتماعی پسران و دختران افغانستانی از همالان ایرانی آن‌ها بیشتر است. همچنین مشارکت اجتماعی برای پسران و تبعیض اجتماعی برای دختران بیشترین تأثیر را بر طرد اجتماعی آن‌ها دارد. سبکتکین ریزی و موسی‌زاده (۱۳۹۶) در پژوهش خود در بین ساکنان منطقه ۱۸ شهر تهران نشان دادند که هرچه میزان طرد اجتماعی در منطقه کاهش می‌یابد، میزان رضایت‌مندی در ابعاد کیفیت زندگی افزایش می‌یابد. پژوهش حمیدیان، زاهدی، انصاری و ملکی (۱۳۹۴) در سنجش و تبیین طرد ۲۳۲ خانوار مهاجر افغانستانی و عراقی و غیر مهاجر ساکن در شهر اصفهان نشان داد مهاجران به منابع دسترسی کمتری دارند و درعین حال تبعیض و طرد اجتماعی شدیدتری را تجربه می‌کنند. همچنین سکونت آن‌ها در محله‌های محروم، طرد فیزیکی را نیز برای آن‌ها به همراه آورده است. شریماکین و اوجیومی^۱ (۲۰۲۲) مطالعه‌ای در مورد «محرومیت و رفاه ذهنی:

1. Sharimakin & Ojewumi

پیامدهای آن بر سلامت» انجام داده‌اند. مدل اقتصادسنجی نشان داد که احساس محرومیت بیشتر و رفاه ذهنی ضعیف با سلامت جسمی و روانی ضعیف مرتبط است و سابقه محرومیت بیش از سایر اشکال محرومیت بر سلامت جسمی و روانی تأثیر می‌گذارد. لی^۱ (۲۰۲۱) مطالعه‌ای با هدف «بررسی ارتباط طرد اجتماعی با رفاه ذهنی سالمندان در مناطق مختلف اروپا» انجام داده است. یافته‌ها بیانگر آن است که افراد مسن در کشورهای اسکاندیناوی سطوح بالاتری از رفاه ذهنی و سطوح پایین‌تری از طرد اجتماعی را گزارش کردند، درحالی‌که افراد مسن از کشورهای اروپای مرکزی و شرقی متمایل به سطح پایین‌تری از رفاه ذهنی و سطوح بالاتر طرد اجتماعی بودند. یافته‌های این مطالعه، بر وجود نابرابری سطح رفاه ذهنی در ارتباط با طرد اجتماعی در جوامع مختلف تأکید می‌کند. ما و شیا^۲ (۲۰۲۰) مطالعه‌ای به نام «محرومیت نسبی، طرد اجتماعی و کیفیت زندگی در میان مهاجران داخلی چینی» انجام داده‌اند. نتایج حاکی از آن بود که محرومیت نسبی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم (اثرات واسطه‌ای طرد اجتماعی) بر کیفیت زندگی مهاجران داخلی چینی تأثیر می‌گذارد. گراس مأنوس^۳ (۲۰۱۷) در تحلیل ثانویه ارتباط رفاه مادی و طرد اجتماعی با رفاه ذهنی کودکان در ۱۴ کشور نشان می‌دهد که هم منابع مادی پایین‌تر و هم طرد اجتماعی بالاتر با رفاه ذهنی کمتر مرتبط هستند. مدل‌های رگرسیونی نشان دادند که طرد اجتماعی توانایی بسیار بیشتری در توضیح واریانس رفاه ذهنی کودکان، حتی پس از کنترل متغیرهای جمعیت‌شناختی و شاخص‌های اقتصادی در اکثریت قریب به اتفاق کشورها دارد. استیلمن، گیبسون، مک کنزی و روهوروا^۴ (۲۰۱۵) در پژوهشی درباره رفاه ذهنی و عینی مهاجران با عنوان «شواهد آزمایش محیط طبیعی در مورد مهاجرت بین‌المللی و رفاه عینی و ذهنی» متقاضیان موفق و ناموفق برای یک قرعه‌کشی مهاجرت را مقایسه کردند تا تأثیر مهاجرت را بر رفاه عینی و ذهنی ایشان بررسی کنند. این مطالعه در مورد رفاه ذهنی مهاجران نشان داد

1. Lee

2. Xia & Ma

3. Gross-Manos

4. Stillman, Gibson, McKenzie, & Rohorua

که خوشبختی نه تنها به درآمد بلکه به آرزوها بستگی دارد. یعنی اگرچه با انتقال به جایی که درآمد بالاتر است، می‌توان در زمینه رفاه مادی مزایایی به دست آورد، اما با مهاجرت از شادی و سایر مؤلفه‌های رفاه ذهنی کاسته می‌شود. در تحقیقی دیگر که بایرام، بیلگل و بیلگل^۱ (۲۰۱۰) با عنوان «طرد اجتماعی و کیفیت زندگی» در میان گروهی از شهروندان ترکیه انجام داده‌اند، مشخص شد که بعد محرومیت مادی تأثیر مستقیم و منفی بر حوزه‌های محیط زیست و روابط اجتماعی کیفیت زندگی دارد. این یافته نشان می‌دهد که دو بعد محرومیت مادی و مشارکت اجتماعی دارای تأثیر بیشتری بر ادراک از کیفیت زندگی محیطی و روانی هستند.

بر اساس مرور پیشینه چنین به نظر می‌رسد که بیشترین توجه حوزه رفاه در علوم اجتماعی مربوط به معلولان، سالمندان، زنان و کودکان بوده است. در واقع مسئله رفاه ذهنی مهاجران به ندرت در منابع، به ویژه منابع داخلی به چشم می‌خورد. این در حالی است که مهاجران همواره به عنوان غیرخودی‌ها برچسب بیگانه و اتباع خارجی و افراد ناتوان و غیرقابل اعتماد را با خود حمل می‌کنند و از همین رو سزاوار است که بیشتر در جامعه‌شناسی مورد توجه باشند. هرچند بررسی رفاه ذهنی در ایران از سابقه‌ای طولانی برخوردار است، اما در این بین توجه به رفاه ذهنی مهاجران نسبت به سایر حوزه‌ها متأخرتر است. اهمیت رفاه ذهنی از جایی معلوم می‌شود که حتی اگر مهاجران از رفاه عینی برخوردار باشند ولی رفاه ذهنی آن‌ها تأمین نشده باشد، رضایت کافی از زندگی را تجربه نخواهند کرد.

چارچوب نظری پژوهش

در این تحقیق برای درک و سنجش احساس رفاه فرد، دیدگاه فیتزپتریک^۲ انتخاب شده است. از نظر او رفاه ذهنی به احساسات، ادراک‌ها، شناخت‌ها، و تجارب همان فردی مربوط می‌شود که وی را موضوع رفاه قرار داده‌ایم. رفاه ذهنی به آن شخص یا خویشان او وابسته

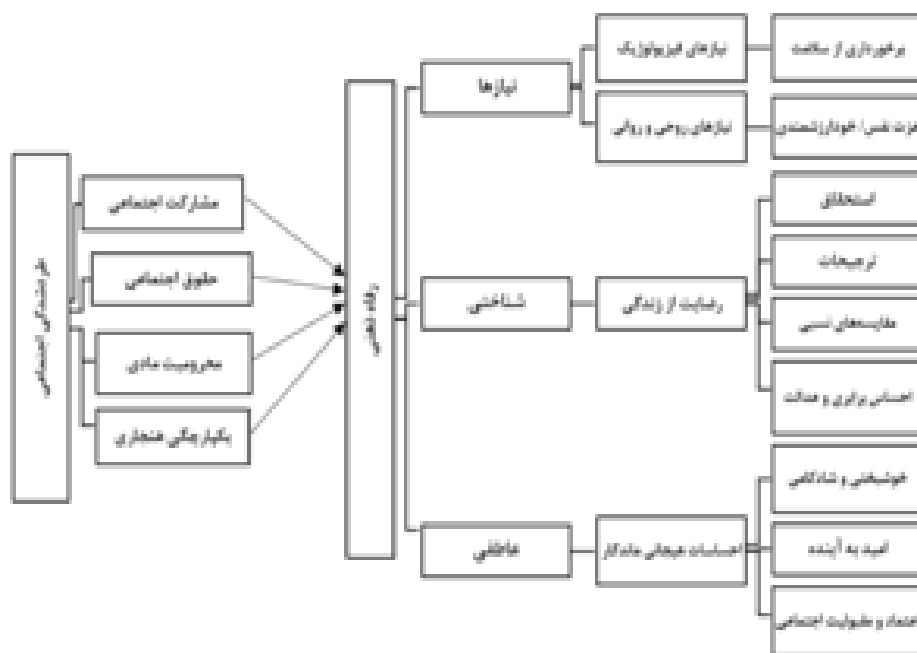
1. Bayram, Bilgel, & Bilgel.
2. Fitzpatrick

است (فیتزپتریک، ۱۳۸۱: ۲۷). فیتزپتریک در پاسخ به این پرسش که «رفاه چیست؟» به چشم‌اندازهای اصلی رفاه اشاره می‌کند: شادکامی، نیازها، تأمین، ترجیحات، رهایی، استحقاق، مقایسه‌های نسبی (فیتزپتریک، ۱۳۸۱: ۲۰). از نظر فیتزپتریک شادکامی یا خوشبختی حالتی است که به عنوان رضایت یا خرسندی^۱ از آن یاد می‌شود. تأمین بدین معناست که شخص امنیت شغلی، درآمد و مسکن داشته باشد و بتواند پیش‌بینی کند که روال زندگی‌اش در آینده نزدیک دست‌خوش نابسامانی نخواهد شد. او بین نیازها تمایز قائل می‌شود: الف) نیازهای اساسی ب) نیازهای غیراساسی و ج) ترجیحات. استحقاق به معنی تناسب بین پاداش دریافتی شخص و میزان مشارکت اوست. و در نهایت آنکه رفاه با خلُق مقایسه‌گر آدمی پیوند دارد زیرا افراد در طول زندگی خود را با دو گروه کسانی که می‌شناسند و کسانی که نمی‌شناسند مقایسه می‌کنند (فیتزپتریک، ۱۳۸۱: ۲۶-۲۲).

با توجه به وضعیت مهاجران در ایران و نوع مسائلی که با آن درگیر هستند و پیش‌تر ذکر آن رفت، برای تبیین طردشدگی اجتماعی نظریه بوردیو به عنوان نظریه مبنا برگزیده شد. در نظریه بوردیو^۲ طرد از ناسازی و فاصله میان میدان و عادت‌واره حاصل می‌شود. عادت‌واره‌ها بر اساس مواضع و موقعیت‌های اجتماعی، تفاوت یافته‌اند؛ درعین حال خودشان تفاوت گذارند. هم تمایز یافته‌اند و هم عوامل تمایز هستند (بوردیو، ۱۳۸۱: ۳۵). برای گروه‌های برتر و مرفه‌تر، تعریف ویژگی‌ها و سبک زندگی‌شان، وسیله تمایز آن‌ها و هم‌زمان به حاشیه رانده شدن گروه‌های فاقد این ویژگی‌ها و سبک زندگی می‌گردد. در همین جا بوردیو ادعا می‌کند که مصرف فرهنگی روشی است برای اینکه قشرهای مختلف خود را متمایز کنند و مدعی منزلت بالاتری شوند (سیدمن، ۱۳۹۶: ۲۰۱). عاملان و گروه‌های اجتماعی بر حسب حجم کلی سرمایه‌ای که در اختیار دارند و ترکیب خاصی از این سرمایه‌ها و تغییرات آن در طی زمان در موقعیت‌ها و جایگاه‌های عینی نابرابری تقسیم می‌شوند (بوردیو، ۱۳۸۱: ۴۸). پس سرمایه منبع قدرت است. توضیح آنکه سلطه طبقاتی با

1. Satisfaction or Contentment
2. Bourdieu

سلطه فرهنگی قرین است زیرا سلطه طبقاتی متضمن دارا بودن دانش، سبک زندگی، ذائقه و منزلت اجتماعی برتر است. کسانی که فاقد سرمایه فرهنگی‌اند، کسانی هستند که به لحاظ اجتماعی طرد می‌شوند. سرمایه‌های فرهنگی تعریف شده، به سرمایه اجتماعی تبدیل می‌شوند و عامل ادغام افراد و گروه‌ها در جامعه هستند. ترکیب سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی، قوی‌ترین ترکیب است. در حقیقت، طرد اجتماعی از طریق عوامل فرهنگی تولید می‌شود و از طریق توافق اجتماعی و سیستم ارزش‌ها و هنجارها مانع کنش متقابل و دسترسی گروه‌ها و اجتماعات به منابع اجتماعی می‌شود. وی معتقد است دارندگان این سرمایه، افراد فاقد آن را مورد «خشونت نمادین» قرار می‌دهند (حمیدیان، ۱۳۹۶: ۱۳۴).

شکل ۱- مدل تجربی پژوهش

در این پژوهش برای سنجش متغیر رفاه ذهنی، مقیاس احساس رفاه سام آرام و محبوبی به کار گرفته شد (محبوبی، ۱۳۹۳: ۱۷۵). برای سنجش طردشدگی اجتماعی، به عنوان متغیر مستقل، از مدل مفهومی ورومن و هوف^۱ استفاده شده که شامل چهار بعد مشارکت اجتماعی، یکپارچگی هنجاری، دسترسی به حقوق اجتماعی و محرومیت مادی است. دو بعد این مدل طردشدگی را از لحاظ اجتماعی-فرهنگی و دو بعد دیگر، آن را از جنبه ساختاری-اقتصادی موردسنجش قرار می دهند (Vrooman & Hoff, 2013). شکل ۱ مدل تجربی نهایی است که برای این پژوهش استخراج شده است.

فرضیه اصلی

بین طردشدگی اجتماعی با رفاه ذهنی در بین مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز رابطه وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی

۱- بین مشارکت اجتماعی و رفاه ذهنی مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز رابطه وجود دارد.

۲- بین حقوق اساسی اجتماعی و رفاه ذهنی مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز رابطه وجود دارد.

۳- بین یکپارچگی هنجاری و رفاه ذهنی مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز رابطه وجود دارد.

۴- بین محرومیت مادی و رفاه ذهنی مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز رابطه وجود دارد

1.Vrooman & Hoff

روش پژوهش

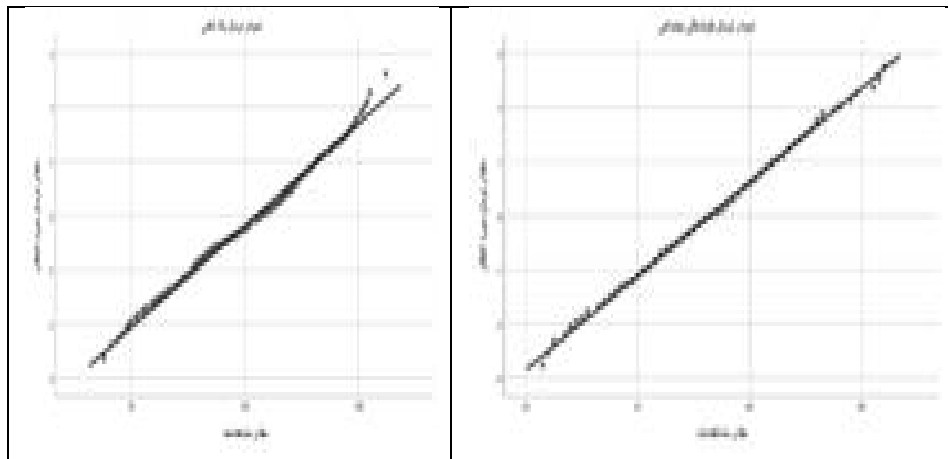
از لحاظ منطق روش‌شناختی، پژوهش حاضر در پارادایم اثباتی با منطق کمی و به لحاظ تکنیکی در رده پژوهش‌های پیمایشی است.

چنانچه مرور شد احساسات، تجارب و شناخت افراد پایه‌های رفاه ذهنی افراد را شکل می‌دهند. از همین رو در راستای کسب نظر مستقیم از مهاجران برای سنجش رفاه ذهنی و طردشدگی اجتماعی آن‌ها در این تحقیق، داده‌ها از طریق پرسشنامه (با مراجعه به محلات و درب منازل) در سطح شهر شیراز جمع‌آوری شده‌اند. برای رفع اشکالات احتمالی پرسشنامه و سنجش روایی^۱ و پایایی^۲ ابزار برای گزینش مناسب‌ترین گویه‌ها مرحله پیش‌آزمون با ۳۰ پاسخگو انجام شد. مقیاس احساس رفاه که در این پژوهش استفاده شده، حاصل تلاش سام آرام و محبوبی است که به عنوان مقیاسی استاندارد برای سنجش رفاه ذهنی ساخته شده و پیش از این تحت عنوان ابزاری برای سنجش رفاه ذهنی به جامعه علمی ارائه شده است (سام آرام و محبوبی، ۱۳۹۳) در رابطه با مقیاس طردشدگی اجتماعی که توسط وورمن و هوف طراحی شده است نیز به همین منوال این سازه پیش از این در تحقیقات خارجی و داخلی مورد استفاده قرار گرفته است و روایی آن آزمون شده است. در ادامه تعاریف عملیاتی، مؤلفه‌ها و گویه‌های استفاده‌شده برای سنجش متغیرها در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول ۱- نتایج ارزیابی روایی پایایی سنجه‌های پژوهش

نوع متغیر	متغیر / مؤلفه	تعداد گویه‌ها	روایی		کفایت حجم نمونه - تحلیل عاملی				مقدار واریانس تبیین‌یافته	میزان نرمالیتیه بودن متغیرها
			روایی همگرا	آلفای کرونباخ	KMO	آزمون بارتلت	درجه آزادی	سطح معناداری		
مستقل	رفاه ذهنی	۴۴	۰,۲۷	۰,۹۱	۰,۸۹	۷۴۹۵	۹۴۶	۰,۰۰۰	۳۹,۵	۰,۰۰۸
وابسته	طردشدگی اجتماعی	۲۳	۰,۵۸	۰,۷۳	۰,۷۸	۱۹۴۲	۲۵۳	۰,۰۰۰	۴۳,۷	۰,۰۸۶

1. Validity
2. Reliability

شکل ۲- نمودار نرمال Q-Q متغیرهای طردشدگی اجتماعی (راست) و رفاه ذهنی (چپ)

جدول ۱ و شکل ۲ نتایج کفایت داده‌ها را برای دو سازه اصلی پژوهش نشان می‌دهد. مقدار آلفای کرونباخ برای هر دو متغیر طردشدگی اجتماعی و رفاه ذهنی از ۰/۷ بیشتر شده است و حاکی از پایایی ابزار سنجش می‌باشد. نتایج آزمون بارتلت و سطح معنی‌داری آزمون تحلیل واریانس تأییدی را نشان می‌دهد. بر اساس این نتایج و همچنین شاخص روایی همگرا سازه‌های پژوهش از کفایت برخوردارند. جهت حصول اطمینان از عدم تخطی متغیرها از وضعیت نرمال از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف و نمودار Q-Q استفاده شده است. نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف نشان داده متغیر طردشدگی اجتماعی احتمالاً توزیع نرمال ندارد. با این حال، بررسی توزیع باقی‌مانده‌ها نشان می‌دهد متغیر طردشدگی اجتماعی تخطی بارزی از وضعیت نرمال ندارد و نتیجه آزمون کلموگروف-اسمیرنوف به دلیل تعداد بالای نمونه حاصل شده و در نهایت می‌توان با احتمال بالایی به نرمال بودن متغیرها متکی بود.

جدول ۲- تعریف مفهومی و عملیاتی متغیر مستقل و وابسته

متغیر	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	گویه
طردشدگی اجتماعی	مشارکت اجتماعی عبارت است از داشتن ارتباط متوالی با بستگان، دوستان و آشنایان. مشارکت اجتماعی ناکافی بدین معنی است که افراد شبکه‌های اجتماعی محدودی دارند؛ به گونه‌ای که توانایی آن‌ها برای حفظ چندین رابطه با دیگران و تعامل اجتماعی‌شان پایین است (Vrooman & Hoff, 2013:4)	توانایی برقراری و حفظ رابطه و تعامل با دیگران در لایه‌های مختلف جامعه	در تعاملات اجتماعی افرادی هستند که می‌توانم با آنها گفتگوی خوبی داشته باشم. خیلی وقت‌ها در زندگی احساس تنهایی و منزوی بودن به من دست می‌دهد. کسانی را دارم که واقعاً در زندگی و در مواجهه با مشکلات مرا درک می‌کنند. من در زندگی روزمره ارتباط خوبی با خانواده‌ام دارم. من با همسایگانم ارتباط خوبی دارم. بیرون رفتن و تفریح با دیگران برایم لذت‌بخش است.
	یکپارچگی هنجاری به عنوان همسویی با ارزش‌های مرکزی و هنجارهای مرتبط با شهروندی اجتماعی فعال تعریف شده است. یکپارچگی هنجاری یک مفهوم بسیار انتزاعی است و منظور از آن رعایت استانداردها و ارزش‌های جامعه توسط شهروندان است (Vrooman & Hoff, 2013:4)	رعایت قانون و پایبندی به آن، و ارزش دادن به کار و فعالیت مفید در جامعه	من سعی می‌کنم در زندگی روزمره‌ام کارهایی انجام دهم که مفید باشد و به دیگران هم کمک کند. گاهی برای همسایگانم کاری انجام می‌دهم. من به عنوان یک وظیفه، هر نوع زباله را در سطل مخصوص خود قرار می‌دهم (بازیافت و تفکیک زباله انجام می‌دهم). من ترجیح می‌دهم با کار کردن پول درآورم. من تنها زمانی که واقعاً گرفتار هستم، قانون را نقض می‌کنم.

متغیر	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	گویه
دسترسی برابر به حقوق اساسی اجتماعی	این احساس فرد که حقوقش، البته حقوقی که بدان آگاه است تا چه حد در جامعه تأمین یا پایمال می‌شود	دسترسی به حقوق اساسی اجتماعی می‌تواند به عنوان حق بهداشت، مسکن، آموزش و پرورش و همچنین حق برخورداری از یک محیط امن، دسترسی به کسب و کار و خدمات اجتماعی به‌طور مساوی در نظر گرفته شود (Vrooman & Hoff, 2013: 4)	برای دریافت بیمه خدمات درمانی پزشکی یا دندان پزشکی به مشکل برخوردادم. ما همسایه‌ها در زندگی روزمره با هم سازگاری داریم. من از کیفیت منزلم راضی هستم. نسبت به تعمیر و نگهداری خیابان‌های محله دیر یا اصلاً اقدامی صورت نمی‌گیرد. محله ما یکی از محله‌های آسیب‌زا و ناامن از نظر جرم و جنایت است. برای دریافت خدمات آموزشی بهتر، باید پول بیشتری بپردازم. من احساس می‌کنم مورد تبعیض هستم.
	یعنی نبود دسترسی یا محروم بودن از امکانات اقتصادی مورد نیاز برای گذران زندگی که این امکانات مورد نیاز نسبی بوده و می‌تواند در هر مکانی و برای هر شیء متفاوت باشد (Vrooman & Hoff, 2013:4).	محرومیت مادی اشاره به کسری خاص است که در واقع مردم، به عنوان کمبود کالاها و خدمات اساسی به دلایل مالی، عقب افتادن پرداخت‌ها، بدهی‌های مشکل ساز، و غیره تجربه می‌کنند (Vrooman & Hoff, 2013:4)	همیشه نگران مسائل مالی هستید. در مورد مشکلات مالی یا بدهی‌ها از یک سازمان کمک خواستید. برای مواجهه با هزینه‌های غیرمنتظره به اندازه کافی پول دارید. برای خرید لباس‌های نو به اندازه کافی پول دارید. هر موقع که بخواهید به سفر بروید، به اندازه کافی پول دارید.
رفاه ذهنی بعد نیازها	نیازهای فیزیولوژیک	احساس سلامت (جسمی)	ارزیابی فرد از میزان سلامتی خود در حال حاضر با مقایسه با سال قبل چگونه ارزیابی می‌کنید؟ محدودیت یا مشکل در انجام فعالیت‌های عادی به‌طور روزانه در طی چهار هفته گذشته چه مقدار گذشته

متغیر	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	گویه
نیازهای روحی و روانی	عزت نفس	وجود یا عدم وجود مشکل جسمی در انجام فعالیت‌های روزانه	درد بدنی داشته‌اید؟ در طی چهار هفته گذشته درد بدنی تا چه اندازه مانع از انجام کارهای عادی شما شده است؟ در طی چهار هفته گذشته به علت مسائل روانی مثل اضطراب و یا افسردگی در انجام امور معمولی روزانه و انجام کارها با مشکلات زیر روبه‌رو بوده‌اید؟ من از دیگران زودتر بیمار می‌شوم. وضعیت سلامتی من در حد عالی است.
		احساس بالارزش بودن و داشتن نگرش مثبت به خود	احساس می‌کنم انسان بالارزشی هستم احساس می‌کنم چند ویژگی خوب دارم می‌توانم به خوبی اکثر مردم کارها را انجام دهم
		داشتن ویژگی‌های مثبت و مفید	نسبت به خودم نگرش مثبت دارم. به‌طور کلی، از خودم راضی هستم. احساس می‌کنم چیز زیادی ندارم که به آن‌ها افتخار کنم.
		احساس شکست و ناتوانی	با در نظر گرفتن همه چیزها، معمولاً فکر می‌کنم شکست خورده‌ام. ای کاش می‌توانستم احترام بیشتری برای خودم قائل شوم. گاهی احساس می‌کنم بی‌فایده هستم. گاهی فکر می‌کنم اصلاً نمی‌توانم کاری انجام دهم
رفاه ذهنی بعد شش‌گانه	ترجیحات	ارزیابی فرد از میزان دستیابی به اهداف و تمایلات	من تاکنون به هر آنچه می‌خواستم رسیده‌ام. خیلی چیزها هست که من هنوز نتوانسته‌ام به آن‌ها دست پیدا کنم.
		میزان تحقق آرزوها و امکان تأمین خواسته‌های مشروع فرد	فکر می‌کنم در شرایط امروز دستیابی به خواسته‌ها و آرزوها غیرممکن است.
	استحقاق	ارزیابی فرد از میزان رعایت حق و عدالت در جامعه	در جامعه ما همیشه حق به حق دار می‌رسد. در جامعه ما مردم می‌توانند به آن چیزی که استحقاق آن را دارند، برسند. در جامعه ما هر کس زحمت بیشتر می‌کشد، زندگی

۳۶۳ | بررسی رابطه طردشدگی اجتماعی با رفاه ذهنی در میان... ، خسروی و همکاران

متغیر		تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	گویه
				بهتری دارد. من در زندگی‌ام به آنچه حقم بوده و استحقاقش را داشته‌ام رسیده‌ام
			ارزیابی فرد از میزان برخورداری مردم نسبت به شایستگی‌هایشان	خیلی‌ها را می‌شناسم که بدون استحقاق به مراتب بالایی رسیده‌اند. در مقایسه با اطرافیانم از هر حیث در وضعیت بهتری قرار دارم.
			دیدگاه فرد نسبت به طبقات فرادست	از نظر من هیچ دلیلی وجود ندارد که برخی از مردم مرفه‌تر از بقیه باشند.
			مقایسه‌های نسبی	ارزیابی فرد از برخورداری‌های خود در مقایسه با دیگران
			واکنش احساسی فرد نسبت به طبقات فرادست	من هم مثل خیلی‌ها وقتی می‌بینم سطح زندگی بعضی‌ها از من بالاتر است، ناراحت می‌شوم.
		برابری		دیدگاه فرد نسبت به میزان رعایت عدالت
دیدگاه فرد نسبت به میزان عمل به قانون	در جامعه ما قانون به صورت یکسان برای همه اجرا می‌شود. خطاکارانی (مجرمیتی) که پارتی یا پول دارند، به راحتی از دست قانون فرار می‌کنند.			
رفاه ذهنی بعد عاطفی	احساسات هیجانی	خوشبختی و شادکامی	میزان احساس خوشبختی و شادکامی	با در نظر گرفتن تمامی شرایط حال خوب و خوشی دارم. حس می‌کنم انرژی بی‌پایانی دارم. از وضعی که در آن هستم کاملاً لذت می‌برم.
		احساسات فرد در خصوص توانایی‌ها و روحیات خود	احساسات فرد در خصوص توانایی‌ها و روحیات خود	احساس می‌کنم توانایی انجام هر کاری را دارم. همیشه وقتم را بسیار خوب تنظیم می‌کنم. همواره با احساس راحتی از خواب بیدار می‌شوم.

متغیر	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	گویه
	امید به آینده	ارزیابی حالت‌های عاطفی فرد نسبت به دیگران	من همیشه روی دیگران تأثیر خوبی می‌گذارم.
		میزان امیدواری فرد نسبت به آینده	من احساس می‌کنم در مقایسه با وضعیت فعلی‌ام آینده‌خوشی در انتظار من است.
		ارزیابی فرد از شرایط و وضعیت فعلی در مقایسه با گذشته	همه وقایع گذشته برایم خوشایند هستند. من احساس می‌کنم در مقایسه با وضعیت فعلی‌ام آینده‌خوشی در انتظار من است. وضعیت امروزی من به مراتب بهتر از گذشته است.
		ثبات و سامان زندگی فرد در آینده نزدیک	علیرغم اینکه هیچ نشانه‌ای از بهبود نمی‌بینم کماکان امید دارم.
	اعتماد و مقبولیت اجتماعی	ارزیابی میزان اعتماد متقابل فرد با اعضای خانواده و نزدیکان	بین من و اعضای خانواده و نزدیکانم اعتماد متقابل وجود دارد.
		بررسی طرف‌های مشورت در تصمیمات مهم زندگی	کسانی را دارم که می‌توانم نگرانی‌ها و ناراحتی‌هایم را با آنها در میان بگذارم. وقتی نیاز داشته باشم می‌توانم روی کمک بستگان حساب کنم
		ارزیابی فرد از میزان مقبولیتش در جامعه	در بین خانواده و دوستانم نظرات من بسیار مهم است
		ارزیابی فرد از میزان اعتماد به جامعه	به‌طورکلی، نمی‌توان به اکثر مردم اعتماد کرد و باید در برخورد با مردم احتیاط کرد و همیشه تا حدودی مراقب بود. به نظر من بیشتر مردم به جای اینکه منصف باشند، اگر فرصتی داشته باشند، اهل تقلب‌اند و می‌خواهند از من سوءاستفاده کنند. من می‌گویم بیشتر اوقات مردم سعی می‌کنند به دنبال منافع خودشان باشند تا آنکه بیشتر کمک حال و یاری‌رسان باشند.

جامعه آماری پژوهش حاضر، افغانستانی‌های ۱۵ تا ۵۹ ساله ساکن شهرستان شیراز می‌باشد. بر اساس آمار منتشرشده از سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ مهاجران افغانستانی ساکن شیراز ۵۶۱۲۷ نفر برآورد شده‌اند. جمعیت بین ۱۵ تا ۵۹ ساله که جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می‌دهد عددی معادل ۳۱۹۱۹ نفر زن و مرد افغانستانی هستند. به دلیل توزیع نامشخص مهاجران در سطح شهر شیراز و تعداد زیاد افرادی که فاقد اوراق هویتی هستند و در نتیجه نبود لیست مشخصی از اطلاعات و نحوه توزیع و سکونت ایشان، نمونه‌گیری تصادفی ساده مورد استفاده قرار گرفت. در این پژوهش فهرست مناطق شهری، چهارچوب نمونه‌گیری است. برای جمع‌آوری اطلاعات، ابتدا از میان منطقه‌های بزرگ شهری و مناطقی که افغانستانی‌ها بیشتر در آن ساکن بودند نمونه‌گیری شد. اصل کلی به حداکثر رساندن افراد از حوزه‌های مختلف بود تا اصل تکثر و تنوع در نمونه گنجانده شوند. در ادامه از هر منطقه محلات مهاجرنشین انتخاب شدند تا جایی که کار به انتخاب نمونه‌ای تصادفی از خانوارها و سپس برگزیدن افرادی برای مصاحبه، از خانوارهای منتخب رسید. بر اساس فرمول کوکران حداقل حجم نمونه ۳۸۰ نفر برآورد شده است. با استناد به جدول مورگان^۱ نیز همین حجم نمونه تأیید می‌شود. در این پژوهش تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه با نرم‌افزار Amos و SPSS انجام شد.

بر اساس اطلاعات جدول ۳ بیشتر پاسخگویان این تحقیق در منطقه ۲ شهر شیراز ساکن بوده‌اند. البته باید در نظر داشت که منطقه ۲ به لحاظ جغرافیایی وسیع است و از نظر تمرکز جمعیتی منطقه‌ای پرجمعیت به حساب می‌آید، بنابراین طبیعی است که نسبت پاسخگویان از این منطقه بالاتر باشد. در این تحقیق تصادفی بودن پاسخگویان در محله‌ها و تنوع و پراکندگی پاسخگویان از تمام نقاط شهرداری شیراز رعایت شده است. مناطقی که از نظر جغرافیایی به هم نزدیک بوده‌اند با هم گزارش شده‌اند. همچنین ۱۰ پاسخگو تمایلی به اعلام محل سکونت خود نداشتند.

جدول ۳- توزیع فراوانی و درصدی پاسخگویان بر حسب منطقه سکونت

منطقه سکونت	فراوانی	درصد	درصد معتبر
مناطق ۱ و ۶ و ۱۰	۲۹	۷/۵	۷/۷
منطقه ۲	۱۰۰	۲۶/۳	۲۷
مناطق ۳ و ۱۱	۶۱	۱۵/۹	۱۶/۳
مناطق ۴ و ۵ و ۹	۶۳	۱۶/۴	۱۶/۹
منطقه ۷	۶۱	۱۶/۱	۱۶/۵
منطقه ۸	۵۶	۱۴/۶	۱۵
جمع	۳۷۰	۹۷/۴	
بی‌پاسخ	۱۰	۲/۶	
جمع کل	۳۸۰	۱۰۰	۱۰۰

یافته‌ها

در این بخش، گزارش یافته‌های تحقیق ارائه شده است. ابتدا به توصیف نمونه آماری بر حسب متغیرهای مستقل یعنی؛ سن، جنس، قومیت، وضعیت تأهل، محل تولد، مدت زمان مهاجرت، وضعیت اشتغال پاسخگو، مقطع تحصیلی و میزان درآمد و سایر متغیرها پرداخته شده است. در ادامه برای دستیابی به پاسخ پرسش‌های پژوهش و آزمودن فرضیه‌ها، داده‌ها مورد تحلیل و تبیین قرار گرفتند.

جدول ۴- توزیع نمونه بر حسب متغیرهای جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و مهاجرتی

متغیر	فراوانی	درصد	متغیر	فراوانی	درصد
سن			جنسیت		
۱۵-۲۴ سال	۱۶۴	۴۳/۲	زن	۲۰۵	۵۳/۹
۲۵-۳۴ سال	۱۲۱	۳۱/۸	مرد	۱۷۵	۴۶/۱
۳۵-۴۴ سال	۶۲	۱۶/۳	وضعیت تأهل		

بررسی رابطه طردشدگی اجتماعی با رفاه ذهنی در میان... ، خسروی و همکاران | ۳۶۷

۵۰/۳	۱۹۱	مجرد	۸/۷	۳۳	۴۵-۵۹ سال
۴۵/۸	۱۷۴	متاهل	۲۸/۴		میانگین
۳/۹	۱۵	بدون همسر	۲۶		میانه
		محل تولد	۱۸		مد
۵۷/۹	۲۲۰	ایران			مدت زمان اقامت در ایران (سال)
۴۲/۱	۱۶۰	افغانستان	۲۵/۱	۳۹	۱-۱۴ سال
		مدرک اقامتی	۴۷/۱	۷۳	۱۵-۲۹ سال
۸۶/۳	۳۲۸	با مدرک	۲۷/۱	۴۲	۳۰-۴۵ سال
۱۳/۷	۵۲	بدون مدرک	۲۱/۴۸		میانگین
		تحصیلات	۲۲		میانه
۱۰/۹	۴۲	بی سواد	۲۰		مد
۱۵/۹	۶۰	ابتدایی			طبقه اقتصادی
۱۰/۵	۴۰	راهنمایی	۳۱/۳	۱۱۹	پایین
۱۵/۵	۵۹	سیکل	۲۷/۱	۱۰۳	متوسط رو به پایین
۱۷/۴	۶۶	متوسطه	۳۳/۴	۱۲۷	متوسط
۱۶/۳	۶۲	دیپلم	۶/۳	۲۴	متوسط رو به بالا
۴/۷	۱۸	فوق دیپلم	۱/۸	۷	بالا
۶/۱	۲۳	لیسانس			درآمد خانوار (ماهانه)
۲/۳	۹	فوق لیسانس	۴/۷	۱۸	بدون درآمد

۲ تا ۴ میلیون تومان	۸۳	۲۱/۸	دکتر	۱	۰/۳
۴ تا ۶ میلیون تومان	۱۸۳	۴۸/۲	میانگین	۸/۳۱	
۶ تا ۸ میلیون تومان	۴۲	۱۱/۱	میانه	۸	
بالای ۸ میلیون تومان	۵۴	۱۴/۲	مد	۱۲	
وضعیت اشتغال					
شاغل	۱۹۹	۵۲/۴			
غیر شاغل	۱۸۱	۴۷/۶			

با استناد به جدول ۴ در بررسی متغیرهای جمعیتی مشخص شد که میانگین سنی پاسخگویان ۲۸/۴ سال بود که بیانگر جوانی جمعیت نمونه است. در این پژوهش ۵۳/۹ درصد از پاسخگویان را زنان و ۴۶/۱ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. حدود ۵۰/۳ درصد از کل پاسخگویان مجرد، ۴۵/۸ درصد از آن‌ها متأهل و درصد کمی معادل ۳/۹ درصد از پاسخگویان همسر فوت‌شده یا طلاق گرفته و یا متارکه کرده بدون طلاق بودند. کمترین مدت زمان اقامت در ایران ۱ سال و بیشترین سال‌های اقامت ۴۵ سال است. میانگین سال‌های اقامت پاسخگویان در ایران ۲۱/۴۸ سال است. در این پژوهش ۸۶/۳ درصد پاسخگویان کارت آمایش و پاسپورت داشتند و مابقی ۱۳/۷ درصد با مجوز تحصیلی یا بدون مدرک بودند. در این تحقیق ۲۲۰ نفر از جمعیت نمونه معادل ۵۷/۹ درصد یعنی بیش از نیمی از پاسخگویان متولد ایران هستند و مابقی یعنی ۱۶۰ نفر معادل ۴۲/۱ درصد در افغانستان متولد شده بودند. در ارتباط با ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی جامعه نمونه ۳۳/۴ درصد خود را جزء طبقه متوسط و ۳۱/۳ درصد خود را جزء طبقه پایین می‌دانند. در تحقیق حاضر تحصیلات عالیه کمترین فراوانی را دارد. پاسخگویان به‌طور میانگین دارای ۸/۳۱ سال تحصیل (تقریباً معادل سیکل) بوده‌اند.

جدول ۵- توصیف متغیرهای مستقل، وابسته و مؤلفه‌های آن‌ها

متغیر	جایگاه	میانگین	انحراف استاندارد	واریانس	کمینه	بیشینه	چارک‌ها		
							۲۵	۵۰	۷۵
رفاه ذهنی	وابسته	۲/۹	۰/۷	۰/۵	۱/۱	۴/۴	۲/۴	۳/۰	۳/۵
نیازها	وابسته	۳/۹	۱/۱	۱/۳	۱/۰	۵/۰	۳/۰	۴/۳	۵/۰
شناختی	وابسته	۲/۱	۰/۸	۰/۷	۰/۰	۴/۵	۱/۵	۲/۱	۲/۷
عاطفی	وابسته	۲/۸	۰/۸	۰/۷	۰/۲	۴/۶	۲/۳	۲/۸	۳/۴
طردشدگی اجتماعی	مستقل	۳/۳	۰/۵	۰/۲	۱/۴	۴/۵	۳/۱	۳/۴	۳/۷
مشارکت اجتماعی	مستقل	۳/۳	۰/۹	۰/۸	۰/۲	۵/۰	۲/۸	۳/۵	۴/۰
نقض حقوق اجتماعی	مستقل	۳/۵	۱/۰	۰/۹	۰/۴	۵/۰	۲/۸	۳/۴	۴/۲
محرومیت مادی	مستقل	۳/۱	۱/۱	۱/۱	۰/۰	۵/۰	۲/۴	۳/۲	۴/۰
یکپارچگی	مستقل	۳/۵	۰/۷	۰/۵	۰/۸	۵/۰	۳/۰	۳/۶	۴/۰

بر اساس نتایج مندرج در جدول ۵، در بین مؤلفه‌های متغیر مستقل (طردشدگی اجتماعی)، مؤلفه‌های یکپارچگی و نقض حقوق اجتماعی با میانگین ۳/۵ بالاترین مقدار را دارند و بعدازاین دو، مؤلفه مشارکت اجتماعی (۳/۳) و محرومیت مادی (۳/۱) قرار دارند. توزیع چارکی نشان می‌دهد مؤلفه نقض حقوق اجتماعی توزیع گسترده‌تری دارد و مؤلفه یکپارچگی از توزیع منسجم‌تری برخوردار است. بدین معنی که دیدگاه پاسخگویان درباره برخورداری از حقوق اجتماعی تنوع بیشتری دارد، درحالی‌که رویکرد آن‌ها نسبت به یکپارچگی با جامعه میزبان از وضعیت مشابه‌تری با هم برخوردار است و نمرات بیشتر به سمت مرکز طیف تمرکز یافته‌اند. به تعبیر دیگر، هرچند پاسخگویان در خصوص برخورداری از حقوق اجتماعی و مادی به سمت دو سر طیف تمایل بیشتری دارند، با این حال، رویکرد اکثر افراد در خصوص کسب یکپارچگی و مشارکت در اجتماع میزبان وضعیت قطبیده کمتری دارد و تمایل به مرکز و اتخاذ رویکرد بینابینی در آن پررنگ‌تر است.

بررسی مؤلفه‌های متغیر وابسته (رفاه ذهنی) نشان می‌دهد بالاترین میانگین به ترتیب مربوط به مؤلفه نیازها، مؤلفه عاطفی و مؤلفه شناختی است. بر اساس توزیع چارکی، اغلب

پاسخگویان نگرش مثبتی از مؤلفه نیازها دارند و چارک سوم این متغیر در عدد حداکثر (۵) طیف قرار دارد.

جدول ۶- آزمون همبستگی مؤلفه‌های متغیر مستقل و وابسته

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱	مشارکت اجتماعی	۰/۰۹۰	**۰/۳۴۵	**۰/۲۸۳	**۰/۲۶۴	**۰/۴۲۵
۲	نقض حقوق اجتماعی	۱	**۰/۲۰۰	**۰/۱۸۸	۰/۰۶۶	**۰/۳۶۷
۳	محرومیت مادی		۱	۰/۰۳۳	**۰/۲۹۱	**۰/۴۲۷
۴	یکپارچگی			۱	۰/۰۰۲	**۰/۱۷۸
۵	نیازها				۱	**۰/۲۴۱
۶	شناختی					**۰/۶۲۴
۷	عاطفی					۱
** در سطح ۹۹ درصد اطمینان						
* در سطح ۹۵ درصد اطمینان						

بر اساس ضرایب همبستگی پیرسون در جدول ۶، مشاهده می‌شود بالاترین همبستگی مربوط به رابطه مشارکت اجتماعی و مؤلفه شناختی رفاه ذهنی (۰/۷۱) و بعد از آن مربوط به رابطه مؤلفه‌های شناختی و عاطفی رفاه ذهنی است. رابطه دو مؤلفه متغیر مستقل (نقض حقوق اجتماعی و یکپارچگی) با مؤلفه نیازهای متغیر وابسته معنی‌دار نشده است. رابطه مثبت مشارکت اجتماعی با یکپارچگی و رابطه منفی مشارکت اجتماعی با مؤلفه‌های نقض حقوق اجتماعی و محرومیت مادی از یک طرف و رابطه مثبت مؤلفه‌های نقض حقوق اجتماعی و محرومیت مادی می‌تواند حاکی از آن باشد که تصویر افراد از برخورداری از حقوق اجتماعی و مادی با مشارکت آن‌ها در جامعه و همچنین احساس نزدیکی و یکپارچگی آن‌ها با جامعه مقصد رابطه دارد و هراندازه این احساس برخورداری از حقوق اجتماعی و مادی بیشتر بوده و احساس عدم برخورداری کمتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی و احساس

یکپارچگی مهاجران با جامعه مقصد بیشتر می‌شود. به تعبیر دیگر، احساس طردشدگی اجتماعی در اثر ادراک افراد از برخورداری از حقوق اجتماعی و مادی و عدم مشارکت آن‌ها در اجتماع میزبان کمتر شده و احساس یکپارچگی با جامعه میزبان کاهش می‌یابد. این احساس طردشدگی در مهاجران به تعبیر بورديو نوعی ناسازی میان میدان و عادت واره محسوب می‌شود و به‌نوعی به حاشیه راندگی در آن‌ها منجر می‌شود که می‌تواند احساس رفاه را کاهش دهد. نتایج آماری این پژوهش تأییدی بر این ایده نظری است.

تحلیل مدل معادلات ساختاری

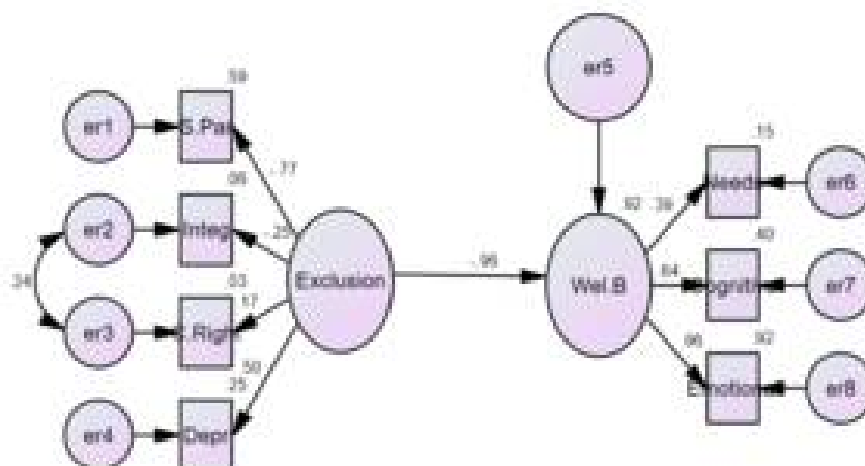
با توجه به ماهیت مکنون متغیرهای مستقل و وابسته و جهت کسب تحلیلی با خطای کمتر از مدل یابی معادلات ساختاری استفاده شده است. مدل پژوهش یک رابطه ساختاری بین احساس طردشدگی و احساس رفاه ذهنی دارد و هر کدام از متغیرهای بیرونی و درونی با متغیرهای آشکار مربوط به خود در مدل نظری ارتباط دارند. به منظور کسب اطمینان از برازش مدل پژوهش از شاخص‌های نیکویی برازش استفاده شده است (جدول ۷).

جدول ۷- شاخص‌های نیکویی برازش مدل پژوهش

شاخص‌های نیکویی برازش	مقدار مطلوب	مقدار اندازه‌گیری شده
CMIN/DF	Nil	۴٫۵۶
RMSEA	$0.05 \leq \& \leq 0.1$	۰٫۱
GFI	≥ 90	۰٫۹۵
AGFI	≥ 80	۰٫۸۹
IFI	≥ 80	۰٫۹۴
NFI	≥ 80	۰٫۹۲
CFI	≥ 80	۰٫۹۳
TLI	≥ 80	۰٫۸۹

جدول شماره ۷ شاخص‌های مختلف برای برازش مدل را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج، شاخص CMIN/DF حاکی برازندگی خوب مدل است. نتایج شاخص‌های نیکویی برازش

مدل‌یابی معادلات ساختاری نشان داد که با توجه به اینکه مقدار CMIN/DF کمتر از ۵ شده است، حاکی از برازندگی خوب مدل است. مقدار شاخص RMSEA به عنوان ریشه دوم میانگین مجذورات باقی‌مانده برابر با ۰/۱ است که در مرز پذیرش برازش قرار دارد. مقادیر سایر شاخص‌های برازندگی، شامل شاخص نیکویی برازش ($GFI = ۰/۹۵$)، شاخص نیکویی برازش تعدیل‌شده ($AGFI = ۰/۸۹$)، شاخص برازش تطبیقی ($CFI = ۰/۹۳$) و شاخص برازش افزایشی ($IFI = ۰/۹۴$)، حاکی از آن هستند که الگو قابل قبول است. به‌طور کلی، با توجه به شاخص‌های به‌دست‌آمده می‌توان گفت که مدل مذکور با داده‌ها برازش قابل‌قبولی دارد و مورد تأیید قرار می‌گیرد.

شکل ۲- مقادیر استاندارد نهایی ضرایب مسیر پس از اصلاح پیشنهادی مدل

بررسی ضرایب مدل اندازه‌گیری حاکی از آن است که متغیر مکنون وابسته (رفاه ذهنی) به‌طور مناسبی بر روی ابعاد خود بار شده است و ضرایب مسیر متوسط به بالا شده است. بنابراین رابطه‌ای قوی بین متغیر مکنون رفاه ذهنی و ابعاد آن برقرار است. در مدل اندازه‌گیری مربوط به متغیر مستقل، مقدار ضرایب نشان می‌دهد بار عاملی بعد مشارکت اجتماعی ($\lambda = ۰/۷۷$)؛ بار عاملی بعد احساس محرومیت مادی ($\lambda = ۰/۵$) متوسط و بار

عاملی ابعاد نقض حقوق اجتماعی $(\lambda) = 0/17$ و یکپارچگی $(\lambda) = -0/25$ ضعیف شده است. رابطه ساختاری بین متغیر بیرونی (طردشدگی اجتماعی) و متغیر درونی (رفاه ذهنی) نشان می‌دهد رابطه‌ای قوی و معکوس $(\beta = -0/96)$ بین این دو برقرار است. بنابراین می‌توان گفت هراندازه طردشدگی اجتماعی بیشتر باشد، احساس رفاه ذهنی پایین‌تر خواهد بود. این یافته بدان معنی است که ادغام مهاجران از لحاظ اجتماعی و کاهش طرد اجتماعی از سمت جامعه مقصد می‌تواند ادراک و احساس مهاجران را از رفاه تحت تأثیر قرار دهد و به لحاظ ذهنی درکی از رفاه برای آنها حاصل شود.

یافته‌های گزارش شده در جدول ۸، نتایج حاصل از تحلیل همبستگی در بخش قبلی را تأیید می‌کند. بنابراین بر اساس مقدار ضریب استاندارد و معنی‌داری رابطه $(\beta = -0/96)$ ، $p = 0/001$ ، می‌توان گفت فرضیه اصلی پژوهش تأیید می‌شود. بر اساس نتایج معنی‌داری جدول زیر، مشاهده می‌شود رابطه بین متغیرهای مکنون درونی و بیرونی با متغیرهای آشکار در مدل اندازه‌گیری معنی‌دار شده است.

جدول ۸- الگوی ساختاری، مسیرها و ضرایب استاندارد در الگوی نهایی پژوهش حاضر

معنی‌داری	ضریب استاندارد	ضریب غیراستاندارد	
۰,۰۰۰	-۰,۹۶	-۰,۸۲	طردشدگی اجتماعی ← رفاه ذهنی
۰,۰۰۰	-۰,۲۵	-۰,۳۵	طردشدگی اجتماعی ← یکپارچگی
	۰,۵	۱	طردشدگی اجتماعی ← محرومیت مادی
۰,۰۰۰	۰,۱۷	۰,۳	طردشدگی اجتماعی ← نقض حقوق اجتماعی
۰,۰۰۰	-۰,۷۷	-۱,۳	طردشدگی اجتماعی ← مشارکت اجتماعی
	۰,۳۹	۱	رفاه ذهنی ← نیازها
۰,۰۰۰	۰,۶۴	۱,۱۵	رفاه ذهنی ← شناختی
۰,۰۰۰	۰,۹۶	۱,۷۲	رفاه ذهنی ← عاطفی

جدول ۹- اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل

اثر کل	اثر غیرمستقیم		اثر مستقیم		اثر کل
	طردشدگی اجتماعی	رفاه ذهنی	طردشدگی اجتماعی	رفاه ذهنی	
رفاه ذهنی	-۰/۹۶	۰	۰	-۰/۹۶	۰
عاطفی	-۰/۹۲	۰	۰/۹۶	-۰/۹۲	۰/۹۵۹
شناختی	-۰/۶۱	۰	۰/۶۳	-۰/۶۱	۰/۶۳۵
نیازها	-۰/۳۸	۰	۰/۳۹	-۰/۳۸	۰/۳۹۲
مشارکت اجتماعی	-۰/۷۷	۰	۰	-۰/۷۷	۰
یکپارچگی	-۰/۲۵	۰	۰	-۰/۲۵	۰
حقوق اجتماعی	۰/۱۷	۰	۰	۰/۱۷	۰
محرومیت مادی	۰/۵	۰	۰	۰/۵	۰

جدول ۱۲ محاسبه اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیر طردشدگی اجتماعی بر رفاه ذهنی و ابعاد آن را نشان می‌دهد. بر اساس این نتایج، بالاترین اثر غیرمستقیم طردشدگی اجتماعی بر بعد عاطفی رفاه ذهنی (-۰/۹۲) است و پس از آن ابعاد شناختی (-۰/۶۱) و نیازها (-۰/۳۸) در رتبه بعدی از لحاظ شدت رابطه قرار دارند. نتایج اثر کل نیز نشان می‌دهد با توجه به فقدان رابطه مستقیم بین طردشدگی اجتماعی و ابعاد رفاه ذهنی، مجموع اثرات کل برای ابعاد متغیر وابسته برابر با مقدار اثر غیرمستقیم آن شده است.

مقدار مجذور ضرایب چندگانه برای متغیر رفاه ذهنی برابر با ۹۲ درصد و برای بعد عاطفی برابر با ۹۱/۹ درصد، بعد شناختی برابر با ۴۰/۳ درصد و بعد نیازها برابر با ۱۵/۴ درصد شده است که میزان تبیین تغییرات این متغیرها در مدل پژوهش را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان گفت بیشترین تبیین متغیر رفاه ذهنی ناشی از مؤلفه عاطفی آن است و تصویر احساسی مهاجران مهم‌ترین تبیین‌گر تغییرات احساس رفاه ذهنی آن‌ها است. درواقع تجربه نیازها و همچنین شناخت آن‌ها از بایسته‌های رفاه تحت سیطره احساس رویکرد عاطفی آن‌ها قرار دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

حقوقی که مهاجران از آن برخوردارند به‌طور گسترده از کشوری به کشوری متفاوت است. این حقوق به دو دلیل مهم است: اول، حقوق مهاجران دسترسی به منابع و فعالیت‌های مهم و سودمند را فراهم می‌کند که منجر به رفاه می‌شود. به‌عنوان مثال، سیاست‌های ادغام‌کننده، می‌توانند موقعیت اجتماعی-اقتصادی مهاجران را ارتقا دهد و از این طریق رضایت از زندگی آن‌ها را بهبود دهد. دوم، نابرابری قانونی در سطح وسیع منجر به طردشدگی بیشتر می‌شود و در نتیجه، مهاجران در مقایسه با بومیان به‌شدت احساس تمایز و تفاوت خواهند داشت (Heizmann & Böhnke, 2019). شمار رو به رشدی از مهاجران ممکن است با این احساس و افکار احاطه شوند که جامعه ارزشی برای آن‌ها قائل نیست و نفعی به ایشان نمی‌رساند. طردشدگی رفاه ذهنی را خدشه‌دار می‌کند و رسیدن به آن را به تعویق می‌اندازد. برای تبیین طردشدگی اجتماعی مهاجران شرح این موضوع ضرورت دارد که مهاجران عموماً تعاملات و روابط نزدیک با بستگان و دوستان دارند اما روابط فرا محلی ضعیفی دارند زیرا توسعه این گونه شبکه‌ها نیازمند منابع و امکاناتی است که در بیشتر موارد هزینه‌هایی دارد که ساکنان اجتماعات محروم، اغلب فاقد آن هستند (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۸۷). فقدان این پیوندهای بین گروهی به انزوای اجتماعی بیشتر منجر می‌شود. در سوی دیگر مابرا روابط درون‌گروهی آن‌ها هم اثربخشی حمایتی مطلوبی ندارد چراکه مهاجران نمی‌توانند برای خانواده‌های تازه‌وارد یا هم‌قومیان و آشنایان و بستگان و دوستان منابع و حمایت معقولی به عمل آورند. شبکه‌های حمایتی الزاماً همان شبکه‌های اجتماعی گروه‌ها نیست و نباید چنین فرض شود که همه پیوندهای اجتماعی فرد حمایت‌کننده هم هستند. اینکه مهاجران زمینه و پیوند و تجربه مهاجرتی مشترک دارند به خودی خود شبکه‌های حمایت‌کننده به بار نمی‌آورد. اشکال این موضوع آنجاست که پیوندهای این گروه بر اساس شباهت شکل می‌گیرد و ارتباطی با شبکه‌ها و طبقات بالاتر و خارج از گروه وجود ندارد، پس این شبکه‌ها متجانس هستند درحالی‌که پیوندهای بین گروهی ناهمگون و غیرمتجانس‌اند. شبکه‌های متجانس با پیوند ضعیف با بیرون، نمی‌توانند اطلاعات کمیاب درباره فرصت‌های

شغلی، مهارت‌آموزی، مسکن و دیگر منابع و فرصت‌های سودمند کسب کنند، به علاوه آنکه این روابط موقعیتی هستند نه شخصی و صمیمی. پس مهاجران با نوعی انسداد پردازش درون گروهی مواجه هستند که به ویژه در بافت‌هایی که مهاجران فاقد حقوق قانونی‌اند یا از حقوق خود بی‌اطلاع‌اند، می‌تواند منجر به بدهی و وابستگی‌های مالی عاطفی آسیب‌زا شود و بر محرومیت و حاشیه‌ای شدن این گروه بیفزاید (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۹۲-۱۹۱). چنانچه مشاهده شده مؤلفه مشارکت اجتماعی که عبارت است از داشتن ارتباط متوالی با بستگان، دوستان و آشنایان در مهاجران ناکافی بود. مشارکت اجتماعی ناکافی بدین معنی است که افراد شبکه‌های اجتماعی محدودی دارند. همان‌طور که نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد مشارکت اجتماعی تأثیر بیشتری بر رفاه ذهنی مهاجران داشت و عدم کفایت آن باعث کاهش رفاه ذهنی آنان شده بود.

چنانچه ذکر آن پیش‌تر رفت، از نظر بورديو پردازش‌دهی اجتماعی از سرمایه و عوامل فرهنگی سرچشمه می‌گیرد. کسانی که فاقد ترکیب مناسبی از سرمایه اقتصادی و فرهنگی‌اند، کسانی هستند که از لحاظ اجتماعی پردازش‌ده‌اند. طبق یک اصل کلی، عاملان اجتماعی همواره تمایل دارند وارد میدان‌هایی شوند که بیشترین انطباق و هم‌خوانی با عادت‌واره آن‌ها را دارد و از ورود به میدانی که با عادت‌واره آن‌ها ناهمخوان است پرهیز می‌کنند زیرا در آن احساس ناراحتی و ناسازگاری خواهند داشت. حال نکته آنجاست که در مسیر زندگی به سبب تغییرات، همواره از سوی میدان، رنج‌هایی اجتماعی به افراد تحمیل می‌شود که آن‌ها را به شکل گسست و ناسازی بین عادت‌واره و میدان درگیر می‌کند. مهاجرت یکی از این عوامل است که در زمان‌ها و مکان‌های مختلف میدان‌های خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مهاجران را دست‌خوش آشوب و بحران کرده و آن‌ها را به سرخوردگی و بی‌خانمانی، تنهایی و انزوای اجتماعی و احساس محرومیت و پردازش‌دهی که مورد مطالعه این تحقیق بود گرفتار کرده است (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۵۴-۱۵۵).

ایران در رابطه با مهاجران افغانستانی در یک وضعیت دوگانه قرار گرفته است. این کشور از سویی قوانین و سیاست‌های بازگشت برای پناهندگان و مهاجران افغانستانی وضع

کرده است اما بیش از چهل سال حضور پناهندگان و مهاجران در ایران تداوم داشته است و این موضوع باعث شکل‌گیری گروهی از افراد تحت عنوان اتباع خارجی و بیگانه شده است که به سبب برخوردار نبودن از تمام حقوق شهروندی و حق زندگی دائمی در ایران، همواره گروه غیرخودی شناخته شده‌اند و بر عدم تعلق آن‌ها به جغرافیای ایران تأکید شده است. این محدودیت و طردشدگی حتی نسل به نسل تداوم یافته است. درحالی که نسل‌های جدیدتر برخلاف والدین خود در ایران به دنیا آمده‌اند، در مدارس ایرانی آموزش دیده‌اند و در اتمسفر ایران مسیر جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری را طی کرده‌اند و کاملاً با فضای افغانستان به عنوان ملیت اول خود بیگانه هستند. این جمعیت ارتباطی با کشور مبدأ نداشته و مرجع مقایسه‌شان نه افغانستانی که از آن شناختی ندارند، بلکه همسالان ایرانی خود و مهاجران در کشورهای دیگر هستند (نصر اصفهانی، ۱۳۹۷: ۱۵). طبق مشاهدات و گفت‌وگو در حین پرسشگری با مهاجران جوانی که متولد ایران هستند مشخص شد که این گروه به شدت احساس طردشدگی و نارضایتی بالاتری دارند و به دنبال دستیابی به حقوق اجتماعی و به رسمیت شناخته شدن هستند. برعکس نسل اول که موقعیت کنونی خود را با شرایط جنگی در افغانستان مقایسه می‌کنند و از شرایط کنونی‌شان بسیار راضی‌ترند.

نتایج این تحقیق با نتایج پژوهش بایرام، بیلگل و بیلگل (۲۰۱۰) هم‌سو است. در پژوهش آن‌ها نیز مشارکت اجتماعی و محرومیت مادی بر ادراک از کیفیت زندگی محیطی و روانی مؤثر بوده است. سبکتکین‌ریزی و موسی‌زاده (۱۳۹۶) نیز به این نتیجه رسیدند که بین میزان‌های رضایت‌مندی از خرده شاخص‌های کیفیت زندگی و ابعاد طرد اجتماعی رابطه وجود دارد، به این صورت که هرچه میزان طرد اجتماعی در منطقه کاهش می‌یابد، میزان رضایت‌مندی در ابعاد کیفیت زندگی افزایش می‌یابد. یافته‌های لی (۲۰۲۱) بیانگر آن است که افراد مسن در کشورهای اسکاندیناوی سطوح بالاتری از رفاه ذهنی و سطوح پایین‌تری از طرد اجتماعی را نشان دادند، درحالی که افراد مسن از کشورهای اروپای مرکزی و شرقی متمایل به سطح پایین‌تری از رفاه ذهنی و سطوح بالاتر طرد اجتماعی بودند. یافته‌های این مطالعه، بر وجود نابرابری سطح رفاه ذهنی در ارتباط با طرد اجتماعی در جوامع مختلف

تأکید می‌کند. نتایج تحقیق حمیدیان، زاهدی، انصاری و ملکی (۱۳۹۴) نیز نشان داد مهاجران به منابع دسترسی کمتری دارند و درعین حال تبعیض و طرد اجتماعی شدیدتری را تجربه می‌کنند، که منطبق بر نتایج تحقیق حاضر است، چراکه محرومیت مادی مهاجران در این تحقیق نیز به عنوان بعدی از ابعاد طردشدگی در سطح بالایی قرار داشت. یافته‌های گراس مأنوس (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که هم منابع مادی پایین‌تر و هم طرد اجتماعی بالاتر با رفاه ذهنی کمتر مرتبط هستند. مدل‌های رگرسیونی در این تحقیق نشان دادند که طرد اجتماعی توانایی بسیار بیشتری در توضیح واریانس رفاه ذهنی کودکان، حتی پس از کنترل متغیرهای جمعیت شناختی و شاخص‌های اقتصادی کشورها، در اکثریت قریب به اتفاق کشورها دارد. که این موضوع در مدل‌های رگرسیونی تحقیق حاضر نیز تأیید می‌شود چرا که طردشدگی اجتماعی با کنترل سایر متغیرهای زمینه‌ای توانایی بسیار بیشتری در تبیین رفاه ذهنی مهاجران داشت.

نتایج این تحقیق که در ارتباط با جمعیت مهاجران افغانستانی در ایران می‌باشد می‌تواند در اختیار سازمان‌های مرتبط ازجمله اداره اتباع و مهاجرین خارجی وزارت کشور و سازمان‌های همکار ازجمله کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل در ایران و سازمان‌های مردم‌نهاد ملی و بین‌المللی فعال در این حوزه قرار گیرد -چراکه مشارکت سازمان‌ها و اجتماع‌ها بهترین کانال و روش برای خلاقیت و ابتکار است- تا با اتکا به نتایج در موارد زیر به کار گرفته شود.

در چهارچوب طرد اجتماعی، دولت یک عامل محوری است (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۸۲) که باید تعهد داشته باشد که غیرخودی‌ها را برای مشارکت توانمند کند. تحقق این وظیفه نیازمند برنامه‌های ضد تبعیض و دیالوگ و مشورت با ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری و ارائه برنامه است. در این زمینه برای طراحی چهارچوب مداخلات مناسب بسیار ضروری است که از ساده‌انگاری مسئله خودداری شود و در ابتدا مشخص شود چه کسانی، کجا و چگونه و چه وقت و چرا طردشدگی اجتماعی را تجربه می‌کنند.

پژوهش‌های زیادی ثابت کرده‌اند که شرکت در فعالیت‌های اجتماعی تأثیر قابل توجهی در ایجاد احساس شادی در افراد و گروه‌ها دارد. بنابراین برنامه‌ریزی برای اجرای برنامه‌های شاد اجتماعی و گردهمایی‌های مفرح از جمله جشن‌های ملی-مذهبی، مسابقه‌ها و رقابت‌های ورزشی، رویدادهای فرهنگی و هنری مستمر بستری می‌شوند تا مهاجران نیز از زندگی در جامعه لذت ببرند و احساس شادکامی داشته باشند. در همین راستا نیازسنجی در راستای گردآوری و واکاوی اطلاعات و شناسایی نیازهای مهم و راه‌حل‌های احتمالی با هدف طراحی مداخلات اجتماع محور در حوزه سلامت روان و سلامت اجتماعی راهگشاست. وقتی حس تعلق در مهاجران ایجاد شود آن‌ها هم می‌توانند به توسعه و تغییر فکر کنند.

نکته بسیار مهمی که بورديو نیز به خوبی به آن اشاره کرده است و نباید از آن غافل شد بحث آموزش است. اما از نظر او آموزش معنایی به مراتب فراتر از کسب سواد و صلاحیت شغلی دارد. در واقع آموزش به خانواده‌های طبقات بالا اجازه می‌دهد تا امتیازها را از نسلی به نسل دیگر منتقل کنند و در این مسیر خصلت‌هایی چون اعتمادبه‌نفس، قابلیت رهبری، ادبیات فاخر، قابلیت‌های زبانی، مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی و غیره به کودکان‌شان القا می‌شود. بنابراین گویی سرمایه فرهنگی به ارث برده می‌شود. و این اتفاق در طبقات پایین به شکلی خلاف جهت طبقات بالا اتفاق می‌افتد. پس سرمایه فرهنگی القای نوعی «عادت ذهنی» به مردم است و وجوهی که از والدین به کودکان انتقال می‌یابد حائز اهمیت است (فیتزپتریک، ۱۳۸۵: ۴۱۳).

در سطح سیاست‌گذاری کلان با تعیین نقاط ضعف و قوت حضور مهاجران در ایران و با دقت در وضعیت دوگانه و برزخی کنونی، پیشنهاد می‌شود قوانین مرتبط با مهاجرت، پناهندگی و تابعیت با مدنظر داشتن واقعیت‌های کنونی بازبینی شوند. دنیای معاصر امروز و ویژگی‌های جهان جدید ثابت کرده که جابه‌جایی جمعیت و ارتباطات بین‌المللی به سمتی رفته که سیاست بازگشت داوطلبانه و امثال آن دیگر راهگشا نخواهد بود.

بنا بر نتایج این تحقیق برنامه‌ریزی مدون و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی در راستای ادغام بیشتر این قشر در جامعه ایران توصیه می‌شود تا منافع حاصل از آن هم نصیب جامعه

میزبان و هم جامعه میهمان شود. در این زمینه سازمان‌های مردم نهاد بومی و بین‌المللی می‌توانند نقش بسیار پررنگ و اثرگذاری داشته باشند.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی بررسی‌های تطبیقی در مورد مهاجران افغانستانی ساکن ایران و پاکستان مورد مطالعه قرار گیرد. پژوهش‌های تطبیقی می‌توانند به صورت بین نسلی هم انجام شوند تا وجه تمایز تجربه نسل‌هایی که در ایران پرورش یافته‌اند و جامعه‌پذیر شده‌اند با نسل‌های متولد افغانستان مقایسه شود. همچنین انجام این پژوهش با روش‌شناسی کیفی پیشنهاد می‌شود تا به تجربه عمیق‌تری از ابعاد رفاه ذهنی و طردشدگی اجتماعی مهاجران دست پیدا شود.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع وجود ندارد.

سپاسگزاری

از تمام کسانی که ما را در انجام این پژوهش یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

ORCID

Roghayeh Khosravi

<http://orcid.org/0000-0002-3188-3745>

Faranak Dalvand

<http://orcid.org/0009-0008-8868-908x>

Aliyar Ahmadi

<http://orcid.org/0000-0001-8399-6760>

منابع

- ادیسی، افسانه؛ شیروانی ناغانی، مینا و مشیراستخاره، زهرا سادات. (۱۴۰۰)، «مطالعه جامعه‌شناختی رابطه سرمایه اجتماعی و رفاه ذهنی شهروندان ۱۸ سال به بالای ساکن تهران»، *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره دوازده، شماره ۴۹: ۱۴۵-۱۸۴.
- بهرامی، ولی؛ شاطریان، محسن و بهروزیان، بهروز. (۱۳۹۹)، «بررسی و مقایسه عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر طرد دانش‌آموزان ایرانی و افغانستانی مورد مطالعه: دوره دوم متوسطه شهر کاشان»، *دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، سال نهم، شماره ۱۶: ۲۸۷-۳۱۳.
- بوردیو، پیر. (۱۳۸۱)، *نظریه کنش: دلایل علمی و انتخاب عقلانی*، ترجمه: مرتضی مردیها، تهران: نشر نقش و نگار.
- حمیدیان، اکرم. (۱۳۹۶)، *نابرابری، فقر، طرد/اجتماعی*، تهران: جامعه‌شناسان.
- حمیدیان، اکرم؛ زاهدی، محمدجواد؛ انصاری، ابراهیم و ملکی، امیر. (۱۳۹۴)، «سنجش و تبیین طرد اجتماعی مهاجران خارجی در کلان‌شهر اصفهان»، *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، سال پنجم، شماره ۱۷: ۳۰-۱.
- زاهدی اصل، محمد. (۱۳۸۱)، *مبانی رفاه اجتماعی*، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- سبکتکین ریزی، قربانعلی و موسی‌زاده، ایوب. (۱۳۹۶)، «بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین کیفیت زندگی و طرد اجتماعی مورد مطالعه: ساکنان منطقه ۱۸ شهر تهران»، *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، سال ششم، شماره ۲۳: ۲۲۱-۲۵۳.
- سام آرام، عزت‌الله و محبوبی، رضا. (۱۳۹۳)، «ساخت مقیاس برای سنجش رفاه اجتماعی با تأکید بر رفاه ذهنی (احساس رفاه)»، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره پنجم، شماره ۱۸: ۱-۳۵.
- سیدمن، استیون. (۱۳۹۶)، *کشاکش آرا در جامعه‌شناسی*، ترجمه: هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- فیتزپتریک، تونی. (۱۳۸۱)، *نظریه رفاه*، ترجمه هرمز همایون پور، تهران: انتشارات موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- فیتزپتریک، تونی. (۱۳۸۵)، *نظریه‌های رفاه جدید*، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- فیروزآبادی، سید احمد و صادقی، علیرضا. (۱۳۹۲)، *طرد اجتماعی، رویکردی جامعه‌شناختی به محرومیت*، تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۹)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
- محبوبی، رضا. (۱۳۹۳)، *رابطه میزان دینداری و احساس رفاه اجتماعی*، رساله دکتری رفاه اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران.

- نصر اصفهانی، آرش. (۱۳۹۷)، در خانه برادر: پناهندگان افغانستانی در ایران، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

- Bayram, Nuran, Bilgel, Firat and Nazan Bilgel. (2012). "Social exclusion and quality of life: An empirical study from Turkey". *Social Indicators Research*, 105(1), 109-120.
- Diener, Ed, Richard E. Lucas, and Shigehiro Oishi (2018). "Advances and open questions in the science of subjective well-being". *Collabra: Psychology*, 4(1), 15.
- Gross-Manos, Daphna. (2017). "Material well-being and social exclusion association with children's subjective Well-being: Cross-national analysis of 14 countries". *Children and Youth Services Review*, 80, 116-128.
- Heizmann, Boris, and Petra Böhnke. (2019). "Immigrant life satisfaction in Europe: the role of social and symbolic boundaries". *Journal of ethnic and migration studies*, 45(7), 1027-1050.
- Lee, Sunwoo. (2021). "Social exclusion and subjective well-being among older adults in Europe: Findings from the European social survey". *The Journals of Gerontology, Series B*, 76 (2), 425-434.
- Sharimakin, Akinwumi, and Johnson Sunday Ojewumi. (2022). "Deprivation and subjective well-being: implication on health". *International Journal of Sustainable Economy*, 14(1), 55-77.
- Stillman, Steven, John Gibson, David McKenzie, and Halahingano Rohorua. "Miserable migrants? Natural experiment evidence on international migration and objective and subjective well-being". *World Development*. 2015 Jan 1;65:79-93.
- Vrooman, J. Cok, and Stella JM Hoff. (2013). "The disadvantaged among the Dutch: A survey approach to the multidimensional measurement of social exclusion". *Social indicators research*, 113, 1261-1287.
- IOM (International Organization for Migration), (2020), *World Migration Report*, 2022. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>
- Xia, Y., & Ma, Z. (2020). "Relative deprivation, social exclusion, and quality of life among Chinese internal migrants". *Public Health*, 186, 129-136.
- Iran Statistics Center. *Detailed Results of the Census by Provinces*; (2016). <https://www.amar.org.ir/>
- UNHCR (2023), *Operational Data Portal. Situation Afghanistan situation* (unhcr.org)

استناد به این مقاله: خسروی، رقیه؛ دالوند، فرانک و احمدی، علی یار. (۱۴۰۳). بررسی رابطه طردشدگی اجتماعی با رفاه ذهنی در میان مهاجران افغانستانی ساکن شهر شیراز. *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۱۵ (۶۰)، ۳۴۵-۳۸۲.

Social Development and Welfare Planning Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.